

Aşiq Ağaların yaradıcılığında bədii təsvir və ifadə vasitələri (qoşma, qəzəl və dastanlarında)

Sədaqət Əsgərova

ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci
E-mail: sedaqet_askerova.73@mail.ru

Annotasiya. Aşiq Ağalar Azərbaycan aşiq poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi söz sənətində zəngin bədii vasitələrdən məharətlə istifadə etmişdir. Onun qoşmalarında təbiət təsvirləri, aşiq-məşuq münasibətləri, vətən və qəhrəmanlıq motivləri, həyat fəlsəfəsi yüksək sənətkarlıqla təqdim olunur. Qəzəllərində klassik Şərq poeziyasına məxsus qafiyə sistemi, məcaz dili, sufizm elementləri və duyğu dərinliyi özünü göstərir. Dastanlarında isə qəhrəmanlıq, mərdlik, vəfalıq və millilik ideyaları əsas yer tutur.

Bu məqalədə Aşiq Ağaların qoşmalarında, qəzəllərində və dastanlarında istifadə etdiyi bədii təsvir və ifadə vasitələri təhlil olunur, onun poetik dilinin xüsusiyyətləri və sənətkarlıq üslubu elmi-metodik baxımdan araşdırılır. Məqsəd Aşiq Ağaların yaradıcılığının ədəbi-estetik dəyərini açmaq və onun poetik dilinin əsas komponentlərini müəyyənləşdirməkdir.

Məqalədə həmçinin Aşiq Ağaların yaradıcılığında sözün semantik gücündən necə yararlandığı, poetik kompozisiya və ritm baxımından mətnlərin quruluşu da araşdırılır. Bu təhlillər onun sənətkarlığını daha dərinlən anlamağa və onun ümumxalq poeziyasının inkişafındakı yerini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Açar sözlər: Aşiq Ağalar, aşiq ədəbiyyatı, qoşma, qəzəl, dastan, bədii təsvir vasitələri, poetik dil, təzad

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 25.06.2025; qəbul edilib – 08.07.2025

Artistic depiction and means of expression in the creativity of Ashug Aghalar (in his *Goshmas*, *Ghazals*, and *Epics*)

Sedaget Asgerova

Azerbaijan State Pedagogical College under ASPU
E-mail: sedaqet_askerova.73@mail.ru

Abstract. Ashug Aghalar, as one of the prominent representatives of Azerbaijani ashig poetry, skillfully employed a wide range of artistic means in his literary creations. His *goshmas* feature vivid descriptions of nature, depictions of lover-beloved relationships, themes of homeland and heroism, and reflections on the philosophy of life – all expressed with a high level of craftsmanship. In his *ghazals*, the classical rhyme schemes of Eastern poetry, metaphorical language, elements of Sufism, and deep emotional expression are particularly prominent. His *epics* emphasize ideas such as heroism, bravery, loyalty, and national identity.

This article analyzes the artistic imagery and stylistic devices used by Ashug Aghalar in his *goshmas*, *ghazals*, and *epics*, focusing on the distinctive features of his poetic language and literary style from

a scientific and methodological perspective. The aim is to uncover the literary-aesthetic value of Ashug Aghalar's works and to identify the key components of his poetic language.

The article also explores how he utilizes the semantic power of words and constructs his texts in terms of poetic composition and rhythm. These analyses provide deeper insights into his craftsmanship and help determine his place in the development of national poetry.

Keywords: Ashug Aghalar, ashug literature, goshma, ghazal, epic, artistic imagery, poetic language, contrast

Article history: received – 25.06.2025; accepted – 08.07.2025

Giriş / Introduction

Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı zəngin yaradıcılıq ənənələri, özünəməxsus forma-məzmun xüsusiyyətləri, yüksək poetik ifadə imkanları ilə milli mədəniyyətimizin əvəzsiz sərvətidir. Bu ədəbiyyatın formalaşmasında, inkişafında və xalqın estetik dünyagörüşünün ifadəsində mühüm rol oynayan sənətkarlardan biri də XX əsr Azərbaycan aşıq sənətinin tanınmış nümayəndələrindən olan Aşıq Ağalardır. Onun yaradıcılığı sadəcə bir folklor qaynağı kimi deyil, həm də sənətkarlıq baxımından zəngin bədii düşüncə nümunəsi kimi ədəbi-tarixi əhəmiyyət daşıyır.

Aşıq Ağalar klassik aşıq sənətinin özül prinsiplərinə sadıq qalmaqla bərabər, həm də poetik forma və ifadə vasitələrinin yeniləşməsinə töhfələr vermiş, sənətində klassik lirikanın (qəzəl), xalq şeirinin (qoşma) və epik janrların (dastan) elementlərini ustalıqla birləşdirə bilmişdir. Onun yaradıcılığında yer alan bədii təsvir və ifadə vasitələri – təşbih, metafora, təzad, epitet, təkrir, sual-cavab forması, xalq hikmətləri və deyimləri – milli söz sənətimizin poeziya arsenalını zənginləşdirən amillər kimi çıxış edir [5, s.89].

Əsas hissə / Main part

Aşığın poetik dilində təşbih və metaforalar vasitəsilə obrazlı ifadəyə nail olunur. Epitetlər onun poetik nitqinə emosional yüklülük qazandırır, təzadlar isə düşüncəyə dinamizm verir. Onun dilində xalq deyimləri və atalar sözləri özünəməxsus tərzdə istifadə edilir, bu isə onun dilinin folklor əsaslı və milli ruhlu olmasına işarədir.

Aşıq Ağaların qoşmaları onun poetik dünyagörüşünün, xalq həyatı ilə bağlılıq və vətənpərvərlik duyğusunun ən dolğun ifadə olunduğu janrdır. O, qoşmalarında təbiət mənzərələri, sevgi hissləri və ictimai-fəlsəfi düşüncələri bədii ifadə vasitələri ilə zənginləşdirərək təqdim edir.

Aşıq Ağalar yaradıcılığında təşbih və metaforalar aşıq poeziyasının poetik dilinin əsas ifadə vasitələrindən biri kimi çıxış edir. Bu bədii vasitələr onun şeirlərində emosional yükü artırmaqla yanaşı, fikir və duyğuların daha canlı, təsirli və obrazlı şəkildə təqdim olunmasına xidmət edir. “Aşıq Ağaların qoşmalarında, gəraylılarında və dastanlarında təşbih və metaforalar onun poetik aləminin əsas struktur elementlərindən sayılır” [2, s.22].

Təşbih – bir varlığın digərinə bənzədilməsi yolu ilə ifadə edilən bədii təsvir vasitəsidir. Aşıq Ağalar klassik aşıq poeziyasının ənənələrinə uyğun olaraq, sevgiliyə, vətənə, təbiətə və ilahi varlığa olan münasibətini təşbihlərlə ifadə etmişdir.

*“Gözlərin ox kimi sancar könlümə,
Qaşların yay kimi çəkilər, nazlı.”*

Burada sevgilinin gözləri oxa, qaşları isə yaya bənzədilir. Bu təşbih aşıqın sevgilinin gözəlliyindən aldığı duyğusal təsiri poetik şəkildə ifadə edir.

Başqa bir nümunədə:

*“Saçların qaranlıq gecəyə bənzər,
Nəfəsin sərin meh kimi əsər canıma.”*

Burada qaranlıq gecə, sərin meh – Aşıq Ağaların duyğularını, sevgilinin fiziki görünüş və təsirini təqdim edən təsirli təşbihlərdir. Burada həm görmə, həm də hiss orqanları üzərində təsir yaradılır – vizual və taktıl obrazlar formalaşdırılır.

Şirin dilin, qara telin, al yanağın...

Bu mısradə epitetlər (“şirin”, “qara”, “al”) obrazın bədii və emosional yükünü artırır. Aşıq Ağalar bir çox qoşmasında təkrir vasitəsilə ahəng və ritmi gücləndirir:

*Dilim dedi, könlüm dedi,
Qəlbim dedi, canım dedi...*

Burada “dedi” sözünün təkrarı həm ritmi artırır, həm də duyğunun intensivliyini çatdırır.

Metafora təşbihdən fərqli olaraq, “kimi”, “tək”, “sanki” kimi vasitə sözlər olmadan iki anlayışın eyniləşdirilməsi ilə yaranır. “Aşıq Ağalar yaradıcılığında metaforalar daha çox duyğuların, ictimai vəziyyətin və insanın daxili dünyasının təqdimində istifadə olunur” [4, s.93].

*“Könlüm yanar bir köz kimi,
Adın düşəndə dilimə.”*

Burada “könlü” – “yanar köz” kimi təqdim olunur. Bu metafora sevgiyə, eşqə dair içdən gələn ehtiras və yangının ifadəsidir. Fiziki istiliklə bağlı obraz – köz – daxili duyğunun metaforası olaraq çıxış edir.

Başqa bir nümunədə:

*“Sən gedəndən ömrüm qurumuş budaq,
Günəşsiz qalan çiçək kimiyəm indi.”*

Burada “qurumuş budaq” və “günəşsiz çiçək” metaforaları Aşığın ümitsiz və solğun halını ifadə edir. Həyatdakı mənasızlıq və boşluq poetik dildə təbiət obrazları vasitəsilə təqdim olunur.

“Aşıq Ağaların yaradıcılığı Azərbaycan aşıq poeziyasında zəngin poetik ənənələrə söykənir. Onun qəzəlləri, klassik Şərq poeziyasının forma və məzmun baxımından təsiri ilə yazılmış olsa da, xalq poeziyası üslubunu qoruyaraq milli ruhda bədii-estetik dəyər daşıyır. Bu qəzəllərdə işlədilən bədii təsvir və ifadə vasitələri, həm fərdi duyğuların, həm də ictimai-mənəvi düşüncələrin estetik tərənnümünə xidmət edir” [3, s.31].

Aşıq Ağalar qəzəllərində təşbeh vasitəsilə təbiət obrazlarını, insan gözəlliyini və duyğuları poetik dillə ifadə edir. Məsələn: “*Gözlərin bənzər dənizə, dodağın lələyə tək*” – mısrasında aşıq sevgilinin gözəlliyini dəniz və lələ ilə müqayisə edərək vizual obrazlar yaradır. Burada həm zahiri gözəllik, həm də duyğusal dərinlik obrazlaşdırılır.

Aşıq Ağaların qəzəllərində məcaz, xüsusən sevgi, hicran və vəfa kimi anlayışların poetik təcəssümündə mühüm rol oynayır. Məsələn: “*Qəlbim viranə oldu sənin eşqinlə*” – mısrasında “viranə” sözü qəlbın dağılmış, tənha vəziyyətini simvolizə edir. Burada “eşq” dağıdıcı bir güc kimi təqdim edilir.

Qəzəllərdə müəyyən ifadə və sözlərin təkrarı emosional yükü artırmaq və ritmik quruluşu gücləndirmək məqsədilə istifadə olunur. Məsələn, bir beytdə ardıcıl olaraq “yar”, “yar” sözünün təkrarı sevgilinin çəkisinin, əhəmiyyətinin artırılmasına xidmət edir: “*Yar gəldi, yar danışdı, yar güldü*” – burada təkrir poetik vurğunu gücləndirir.

Qəzəllərdə həyat və ölüm, sevgi və nifrət, səadət və fəlakət kimi ziddiyyətlər təzad vasitəsilə bədii surətdə təqdim olunur. “*Səninlə cənnətə getməkdən vaz keçərəm, ayrılıqla cəhənnəmə razıyam*” – bu kimi təzadlı ifadələr duyğuların dərinliyini vurğulayır [1, s.16].

Qəzəllərdə gül, bülbül, şərab, məstlik, zülfüqar, məcnun və s. kimi simvolik obrazlar geniş yer tutur. Bu rəmzlər klassik Şərq poeziyasına məxsus olsa da, Aşıq Ağalar onları milli duyumla zənginləşdirir. Məsələn: “*Zülfün darağında könlüm asılıdır hələ də*” – burada zülflər sevgilinin cazibəsinin simvolu, könlü isə məftun olmuş bir qurban kimi təqdim olunur.

“Aşıq Ağalar, qəzəllərində əruz vəznindən istifadə etməklə yanaşı, aşıq şeiri ilə klassik poeziyanın ahəngini birləşdirir. Bu vəznin musiqililiyi, təkrarlar və qafiyə quruluşu ilə poetik ritm gücləndirilir və duyğuların ifadəsi daha təsirli olur” [7, s.44].

Aşıq Ağaların qəzəllərində bədii təsvir və ifadə vasitələri, onun poeziyasının lirizmini, estetik dəyərini və milli ruhunu formalaşdırır. Bu vasitələr vasitəsilə o, həm ənənəvi qəzəl estetikası çərçivəsində qalır, həm də xalq poeziyasına məxsus özünəməxsusluğu qoruyur. Onun qəzəllərindəki təşbehlər, metaforalar, təzadlar və simvolik obrazlar oxucunu həm düşünməyə, həm də duymağa vadar edir.

*Səbr eyelədim, könlüm kimi daş yumuşaq oldu,
Göz yaşıyla dağlar dərin, yol oldu, yol...*

Burada “dağlar” – ayrılıq, əzab simvoludur, “göz yaşı” isə qəlbin təmizliyi, sevginin dərinliyi kimi simvolik işlədilir. “Səbr eyelədim” ifadəsi sufi dünyagörüşünün işarəsidir – təqva, təslimiyyət və s. Qəzəllərdə antitez (təzad) poetik təhkiyənin əsas dinamikasını yaradır:

*Əvvəl gül idin, indi isə xar oldun,
Aşıq gözüylə baxanlar ağlar oldu.*

“Burada “gül” – gözəllik, “xar” – xəyanət və ya dəyişmə simvoludur. Təzad obrazlar arasında gərginlik və bədii dərinlik yaradır” [10, s.63].

Aşıq Ağalar təkcə lirik şeirlərində deyil, həm də dastan və epik janrlarda bu bədii vasitələrdən ustalıqla istifadə etmişdir. Xüsusən qəhrəmanlıq və sevgi mövzusunda yazdığı dastanlarda təşbih və metaforalar obrazların xarakterini dərinləşdirir.

Məsələn, bir dastan parçasında qəhrəman üçün deyilir:

“Əli polad, qəlbi su kimi şəffaf idi.”

Burada “əlinin polad olması” qəhrəmanın güc və iradəsini, “qəlbinin su kimi şəffaf olması” isə onun mənəvi paklığını göstərən metaforik ifadələrdir.

Aşıq Ağalar təşbihdən çox ustalıqla istifadə edir. Məsələn:

*Gözlərin bir dağ çeşməsi, ay qız,
Baxışında od var, köz var, ay qız...*

“Burada “gözlərin bir dağ çeşməsi” təşbihi sevgi mənbəyini, saflığı və təmizlik ideyasını canlandırır. “Baxışında od var, köz var” isə metaforik işlədilib, bu da sevginin yandırıcı və ehtiraslı təbiətini ifadə edir” [8, s.54].

Aşıq Ağaların dastan yaradıcılığı onun xalq yaradıcılığına daha dərindən bələd olduğunu göstərir. O, dastanlarda əsasən epik qəhrəmanlıq, vətən sevgisi, aşıq-məşuq münasibətləri, əxlaqi dəyərlər və xalqın yaşam tərzini poetik və obrazlı şəkildə təqdim edir.

Dastanlarında qəhrəmanlar əksər hallarda hiperbola (şişirtmə) ilə verilir:

*Görən deyər, bu bir arslan ərdir,
Düşmən görəndə qalxmaz yerdir...*

Burada qəhrəmanın gücü şişirdilərək təqdim edilir ki, bu da epik qəhrəmanlıq dastanlarının ənənəvi xüsusiyyətidir. Hiperbola burada tək-cə təsvir deyil, həm də xalqın arzu və idealını ifadə edir.

Aşıq Ağalar dastan təhkiyəsində tez-tez xalq deyimlərindən istifadə edir. Bu, onun nitqini daha canlı və inandırıcı edir:

“Yel qayadan nə aparar?” – deyib durdu arxasında.

“Su bulanmazsa, durulmaz” – deyib döndü yolundan.

Bu cür ifadələr həm məsləhət xarakteri daşıyır, həm də xalq müdrikliyini dilə gətirir. Bunlar obrazlı fikrin sosial-fəlsəfi məna yükünü artırır.

Aşıq Ağalar yaradıcılığı Azərbaycan söz sənətinin nadir və dəyərli nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilir. Onun poetik irsi, həm ümumxalq poetikasının ənənəvi elementlərini, həm də fərdi sənətkarlıq xüsusiyyətlərini sintez edərək klassik aşıq ədəbiyyatına müasir nəfəs gətirmişdir. Aşıq Ağaların yaradıcılığı həm forma, həm də məzmun baxımından zəngin və çoxşaxəli olmaqla yanaşı, onun bədii-estetik dünyagörüşünü, poetik təfəkkürünü və milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığını da əks etdirir.

“Xüsusilə onun qoşmaları, xalq lirikasının ən gözəl ənənələrinə söykənərək, insanın mənəvi dünyasını, məhəbbətini, təbiətə və həyata münasibətini dərin bir duyğusallıqla poetik ifadəyə çevirir. Bu qoşmalarda Aşıq Ağalar daxili aləmini, sevinc və kədərlərini, insan sevgisini və yaşantılarını klassik poetik forma içərisində emosional ifadələrlə təqdim edir. Bu lirik nümunələrdə təşbih və metaforalar vasitəsilə sevginin müxtəlif çalarları, təbiət obrazları və insan münasibətləri yüksək bədii səviyyədə təqdim olunur” [9, s.54].

Aşığın qəzəlləri isə daha çox sufizm və fəlsəfi təhlil ruhunda yazılmış, insan və Tanrı, məhəbbət və eşq, fanilik və əbədilik kimi mövzular ətrafında qurulmuşdur. Burada poetik dərinlik və mənəvi kamillik ideyası ön plandadır. O, bu janrda yazarkən həm klassik Şərq poeziyasının ənənələrinə sadıq qalır, həm də öz fərdi baxışını ifadə edir. Qəzəllərindəki fəlsəfi məqamlar, çox zaman mücərrəd anlayışların konkret bədii obrazlarla canlandırılması ilə xarakterizə olunur.

“Onun dastanları isə epik düşüncənin və xalq ruhunun daşıyıcısı kimi çıxış edir. Aşıq Ağalar dastanlarında tarixi və əfsanəvi qəhrəmanları, xalq müdrikliyini və sosial-mənəvi idealları canlandırır. Bu dastanlar milli kimliyin, vətənpərvərlik ruhunun, igidlik və sədaqət dəyərlərinin poetik ifadəsidir. Epik obrazlar vasitəsilə o, yalnız keçmişə yaşatmır, eyni zamanda bu günə və gələcəyə də mesaj verir” [6, s.53].

Nəticə / Conclusion

Bütün janrlarda Aşıq Ağaların istifadə etdiyi təşbih, metafora, epitet, təkrar, təzad, simvol, xalq deyimləri və digər bədii təsvir vasitələri onun poetik dilinin zənginliyindən xəbər verir. Bu vasitələr sayəsində onun yaradıcılığı yalnız emosional deyil, eyni zamanda estetik və fəlsəfi təsir gücünə malik olur. Aşığın dili xalq dilinə yaxınlığı ilə seçilir, lakin bu sadəlik içində dərinlik, obrazlılıq və mənalı təzadlar müşahidə olunur. Bütün bunlar isə onun Azərbaycan ədəbiyyat tarixində özünəməxsus yer tutmasını təmin edir.

İstər klassik aşıq ənənələrinə sadıqlıq baxımından, istərsə də fərdi sənətkarlıq və estetik dünyagörüşü baxımından Aşıq Ağalar yaradıcılığı tədqiq olunmağa layiq dəyər mühüm bədii irs nümunəsidir və milli-mədəni dəyərlərimizin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından da əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat / References

1. Abdullayev B. Azərbaycan aşıq poeziyası və onun inkişaf mərhələləri. – Bakı: Elm, 2008, 280 s.

2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Aşıq sənətinin ensiklopediyası. – Bakı: Şərq-Qərb, 2013, 280 s.
3. Əliyev Ə. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. – Bakı: Elm və təhsil, 2009, 290 s.
4. Hüseynzadə, M. Aşıq Ağaların yaradıcılığı və sənətkarlıq üslubu. – “Azərbaycan folkloru” jurnalı, 2017, № 3.
5. Məmmədli R. Aşıq sənətinin poetikası. – Bakı: Şərq-Qərb, 2011, 265 s.
6. Məmmədov, H. Sözüün sehri: Aşıq poeziyasında dil və üslub. – Bakı: Ozan, 2015, 320 s.
7. Qasımzadə F. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (II cild). – Bakı: Maarif, 1982, 390 s.
8. Şıxəliyev Ə. Aşıq poeziyasında poetik təsvir və ifadə vasitələri. – Bakı: Nurlan, 2003, 340 s.
9. Vəlibəyov A. Dastanlarda bədii dil və folklor motivləri. – Bakı: Elm, 2010, 276 s.
10. Zeynalov T. Qədim türk poetikası və onun davamçıları. – Bakı: Çinar-Çap, 2014, 197 s.

Художественные средства выражения в творчестве Ашуга Агалара *(в его гошмах, газелях и дастанах)*

Садагет Аскерова

Азербайджанский Государственный Педагогический колледж при АГПУ

E-mail: sedaqet_askerova.73@mail.ru

Резюме. Ашуг Агалар, как один из выдающихся представителей азербайджанской ашугской поэзии, мастерски использовал богатые художественные средства в своем словесном искусстве. В его гошмах ярко представлены описания природы, взаимоотношения влюбленных, мотивы Родины и героизма, философия жизни, что выражено с высоким художественным мастерством. В газелях проявляются рифменная система, характерная для классической восточной поэзии, образный язык, элементы суфизма и глубина чувств. В дастанах основное место занимают идеи героизма, доблести, верности и национального духа. В данной статье анализируются художественные средства изображения и выражения, используемые Ашугом Агаларом в его гошмах, газелях и дастанах, а также рассматриваются особенности его поэтического языка и стиль художественного мастерства с научно-методологической точки зрения. Целью исследования является раскрытие литературно-эстетической ценности творчества Ашуга Агалара и определение основных компонентов его поэтического языка.

В статье также рассматривается, как Ашуг Агалар использовал семантическую силу слова, структуру текстов с точки зрения поэтической композиции и ритма. Эти анализы позволяют глубже понять его художественное мастерство и определить его место в развитии народной поэзии.

Ключевые слова: Ашуг Агалар, ашугская литература, гошма, газель, дастан, художественные средства изображения, поэтический язык, антитеза